

"HAYVONLARDAN OLINADIGAN DORIVOR MAHSULOTLAR"

Alimova Nargiza Toxirovna

Tayyorladi: Chirchiq tibbiyot kolleji

“Maxsus fanlar-2” kafedrasida maxsus fan o’qituvchisi

Annotatsiya

Meditsinada dorivor o’simlik mahsulotlardan tashqari hayvonlardan ham olinadigan dorivor mahsulotlar ham keng qo’llaniladi. Ushbu ma’ruzada ana shunday hayvonlar va ulardan olinadigan dorilar to’g’risida ma’lumot keltirilgan.

Kalit so’zlar: Hayvonlardan olinadigan dorivor mahsulotlar, ilonlar zaharlari, Vipraksin, Vipralgin, Viprosal, Viprotoks, Kobratoksin, asalari zahari, Apitoksin, Venapiolin,

Apitrit - Surtma dori, Apifor – tabletka, Apizatron - Surtma dori va ampula, Virapin, Ona ari suti propolisozid (aerozol), proposol aerosoli, meditsina zulusi, bdelloterapiya, Mumiyo asil.

Mavzu bayoni

Ilonlar zaharlari

Hamdo’stlik (SNG) mamlakatlarida ilonlarning 52 xili yashaydi. Ularning ko’pchiligi Kavkazda, O’rta Osiyoda va Uzoq sharqda tarqalgan.

Ilonlardan:

1. CHyol qora iloni - Viper ber
2. us (gadyuka)
3. Kelvarilon - Vipera libetina (gyurza)
4. CHarxilon - Echis sarinatus (efa)
5. Ko’zoynakli ilon - Naja, naja okuanata (kobra) larning
6. Pallasov bo’shilon zaharlari olinadi.

Ilon zahari - ilonlarning so’lak bezlaridan ajralib chiqqan suyuqlikdir.

YUqoridagi ilonlardan ko’lvarilon, charxilon va ko’zaynakli ilon O’rta Osiyoda ko’p uchraydi va ularning ichida eng zaharlisi **Ko’zoynakli ilon - kobra** hisoblanadi. Kobraning uzunligi 1,8 m ga etadi. Hindiston kobrasidan farqi shundaki, bo’ynidagi ko’zoynak surati (O’rta Osiyodagi) bo’lmaydi. Usti sariq, to’q jigarrang, qoramtir, ayrimlari qora rangda bo’ladi. Tanasining oldi qismida ko’ndalang qoramtir yo’llar bo’ladi. Ayrim hollarda chipor ilonga o’xshab ketadi.

Kobra zahari tovlanadigan yopishqoq suyuqlik bo‘lib, rN o‘rtacha (7,0) hidi yo‘q, zichligi 1,046. Suvli eritmasi oson buziladi. Glitserin bilan suyultirilib - 10° haroratda saqlanadi, qorong‘i xonada. Kobra zaharida oqsil moddalardan albuminlar, globulinlarni bor. Tuzlardan kalsiy, magniylar, xlorid, fosfatlar holida bo‘ladi. Asosiy ta’sir qiluvchi zahar moddasi neyratoksin va gemoragin hisoblanadi. Asosan, neyrotropik zahar hisoblanadi, chunki birinchi navbatda nafas markazi va MNS ni zaharlaydi (paralich).

Qo‘lvorilon (gyurza) - yirik bo‘lib, uzunligi 2 m ga etadi. Tanasi jigarrang, yoki to‘q kulrang bo‘ladi. qorin tomoni oq bo‘lib, ko‘p qora xalqachalari bor. Uning zahari gemmoragik hisoblanadi. CHunki u qizil qon tanachalarni (eritrotsitlarni) parchalaydi - gemolizga uchratadi.

CHO'l qorailoni (gadyuka) - uzunligi 75 sm gacha etadigan, yo'g'on, kalta dumli, boshi uchburchaksimon, bo'yni aniq bilinib turadi. Rangi kulrang yoki to'q ko'ng'ir har xil qoramtir dog'lar bilan qoplangan.

Bezovta bo'lgan ilon o'ralib oladi va tana qismini shishirib qattiq vishillab tovush chiqaradi. Zaharli - yopishqok, tovlanadigan suyuqlik bo'lib, rN - kislotali sharoitda, zichligi 1,030 - 1,032. Suv bilan chayqalsa, qattiq ko'piklanadi, mikroblar va oksidlovchilar ta'sirida tez buziladi. 72° haroratda oqsillari cho'kib zaharli xususiyatini yo'qotadi. Asosan, sitotoksin, tromboza. proteolitik ferment va gemorragin degan moddalarni bo'lib, ilon chaqqan joyda qon quyilishini va qattiq og'riq chaqiradi.

CHarxilon - uzunligi 70 sm ga etadi, usti turli rangda, chiroyli ko‘rinadi, yon tomonida 2 ta och rangli egri - bugri yo‘li bor. Boshida qush shaklini eslatuvchi och rangli belgisi bor.

Ilonlarning tepa jag‘ini oldi va orqa qismidagi tishlari zaharli hisoblanadi. SHu tishlarning ostida zaharli bezlari bo‘ladi. Bezlarning usti jag‘ muskullari bilan qoplangan bo‘lib, ularning qisqarishi natijasida ilon chaqqan zahoti, zahar tishning kanali orqali jarohatlangan (chaqqan)joyga otilib tushadi.

Ilonlarning zahari ta’siriga qarab 2 guruhga bo‘linadi:

- I. Qondagi eritrotsitlarni parchalaydigan gadyuka - cho‘l qorailoni.
- II. Markaziy nerv sistemasini ishdan chiqaradigan (kobra) va birinchi navbatda nafas markazini paralich qiladi.

O‘rta Osiyoda Toshkent, Frunze va boshqa joylarda ilonlar zaharini oladigan maxsus ilonxonalar barpo qilingan.

Ilonxonalarda ayniqsa, qo‘lvorilon (gyurza) ko‘p boqiladi, chunki ular tutqunlikda ko‘proq yashaydi va zahari ham ko‘p bo‘ladi.

Ilonlarning zaharini olish uchun shisha idishchalarni tishlatib va zaharli bezlarini ezib olinadi.

Ilon zaharidan tayyorlangan dorivor preparatlar

1. **Vipraksin** gadyuka (cho'l qorailoni) zahrining suvli glitserin qo'shilgan eritmasi. Preparatdan trikrezol - (konservant) ni o'ziga xos kuchsiz xidi kelib turadi. Preparat nevrалgiya, poliartrit, miozit kasalliklarida og'riq qoldiruvchi va shamollovga qarshi vosita sifatida, teri ostiga yuborish uchun ampula holida chiqariladi. A -shkafida saqlanadi.
2. **Vipralgin** - ampulali eritma bo'lib, vipraksinga o'xshash ta'sirga ega.
3. **Viprosal mazi** - (gyurza) qo'lvarilonning zaharidan tayyorlangan bo'lib, tarkibida kamfora, salitsil kislotani, qarayg'ay daraxtini moyi, vazelin, glitserin, emulgator va suv bo'yaladi. **Revmatizm**, nevrалgiya, miozit va boshqa kasalliklarda ishlatilib, **tyubikda** - chiqariladi.
4. **Viprosal V"** mazi (gadyuka) cho'l qora ilonini zaharidan olinadi.
5. **Viprotoks** har xil ilonlarning zaharidan olinadigan liniment (Germaniya).
6. **Kobratoksin** bronxial astmani pristupini kamaytiradi. Rak o'simtlarining o'sishini kamaytiradi degan fikrlar ham bor.

Asalari ishlab chiqargan mahsulotlar

Asalari oilasi: “Poshsha ari” (ona), “ishchi ari” va “Erkak ari” lardan tashkil topgan. Pashsha ari oilada yagona bo‘lib, ishchi ari va erkak arilardan kattaroq bo‘ladi. Ishchi arilar kichkina hartumchalari orqali o‘simlik gulidagi nektarni (shirin suyuqlik) so‘rib oladi. Ular 5 -10 km masofadan gullardan nektar yig‘ib keladi. Asalarilar bu shirin suyuqlikdan asal tayyorlaydilar. Ular o‘z tanalaridagi bezlardan ishlab chiqqan mumdan uya yasaydi va ona arining tuxum qo‘yishi uchun sharoit yaratib beradi.

Asalari zahari zahar ishlab chiqaruvchi bezlarida to‘planadi. Olish usuli: G‘azablantirilgan ari nayzasi yordamida filtr kog‘oziga yoki yupqa hayvon terisiga zaharini yuboradi. Nayzasidan tomchi holida zahar ajralib chiqadi. Bitta asalaridan 0,085 mg zahar olish mumkin. Asalarining zahari bahor va yoz oylarida ayniqsa ko‘p bo‘ladi.

Kimyoviy tarkibi. Zahari tiniq, hidi asalga o‘xshash, achchiq - o‘tkir mazali, kislotali sharoitga ega. Tarkibida chumash, xlorid, ortofosfat kislotalari, magniy fosfat, oqsil moddalar, xolin, gistamin, triptofan, efir moyi va fermentlar bo‘ladi. Asalari zahari tez quriydi, oson parchalanmaydi temperatura ta’sirida, kuchli antibiotik xossaga ega.

Ishlatilishi. Asalari zahari har xil surtma dorilar tarkibiga kiradi.

Apitoksin va uning preparatlari bod, poliartirit, nerv sistemasi, trofik yara, astma, migren, endartrit, chipqon, paradontoz, gipertoniya va boshqa kasallarni davolashda ishlatiladi.

Asalari bilan chaqtirib davolash usuli ham bor. Davolash 2 kursda olib boriladi. Buni 1 chi kursi 10 kun bo‘lib, har kuni 55 ta ariga chaqtiriladi. 2 kursida esa 1,5 oy ichida 150 mta ari chaqtiriladi. Katta odamni birdaniga 10 - 15ta asalari chaqsa zaharlanishi, 500 tasi chaqsa, o‘lib qolishi mumkin.

Dorivor preparatlari.

Venapiolin - 2 ml li ampulada chiqariladi.

Apitrit - Surtma dori.

Apifor - tabletka.

Apizatron - Surtma dori va ampula holida Germaniyada chiqariladi.

Virapin - Surtma dori CHexoslovakiyada chiqadi.

Ona ari suti - oq rangli, quyuq modda bo‘lib, 18% oqsil moddalar, 5,5% yog, 10 - 17% qand, 1% tuzlar, V₁, V₂, V₁₂, E va RR vitaminlar, pantoten, folat kislotalar, garmon va boshqa moddalar bor.

Ishlatilishi. Organizm tonusini oshiradi, bakteritsid ta‘siriga ega.

Preparati. Apilak tabletka yoki poroshok bo‘lib, bolalar darmonsizlanganda, ishtaha bo‘lmaganda, ayollarni suti kamayib ketganda beriladi.

Propolis yoki asalari elimi - bilan asalari yaqchiklarni devorini berkitadi. Propolisni har xil o‘simliklarni (terak, qayin, archa v.h.o) kurtaklaridan yig‘adilar.

Kimyoviy tarkibi. Propolis 55% smola va balzamdandan, 30% gacha gul changidan iborat. Vitaminlar, kumarinlar (eskuletin, skopoletin) flavonoidlar polisaxaridlar, mikro elementlar, kofe, n kumar, ferul kislotalar bor.

Ishlatilishi. Bakteritsia xususiyati tufayli, yallig'lanishga qarshi, yarani tez bitirish uchun ishlatiladi. Spirtli eritmasi me'da va 12 barmoqli ichak yara kasalliklarida ham qo'laniladi.

Preparatlari: propolisozid (aerozol), propopol aerozoli chiqariladi. Uning tarkibiga (chakanda) oblepaxa moyi ham kiradi.

Zuluklar - Hirudines (Sanguisugae) - Piyavki

Meditsina zulugi - Hurido medicinalis - tishlaydigan chuvalchanglar qatoriga kiradi. Zuluklarni oqmaydigan yoki sekin oqadigan suvlarda, o'tlar bilan qoplangan suv havzalarida ko'paytiriladi. Meditsina zulugini qorin tomoni ko'kimgir sarg'ish bo'lib, qora dog'lar bilan qoplangan. Orqa tomonida esa 6ta qizg'ish chiziqlari va qora dog'lari bo'ladi. Tanasida 90 - 100 tagacha bo'g'inlari bor. Bosh tomonida so'radigan og'izchasi bo'lib, unda 3 ta g'uddasi bor, har bir g'uddasida 60 - tadan (60 x 3 - 180) o'tkir tishlari bor. Dum tomonida ham shunday so'rg'ichlari bor lekin unda tishlar bo'lmaydi.

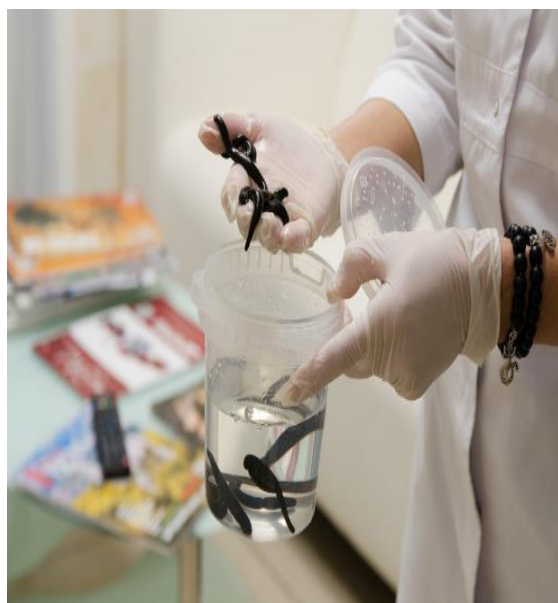
Пиявки - *Hirudines*

Медицинская пиявка (*Hirudo medicinalis*)

Qon so‘rmoqchi bo‘lgan zuluk oldin dum tomoni bilan so‘radi, keyin og‘zi bilan yopishib tishlarini botiradi, so‘ngra qon so‘ra boshlaydi. Qon zulukning 10 ta xaltachali medasiga tushadi. Bitta zuluk 30 g va undan ham ko‘proq qon so‘ra oladi. Bunda zulukning hajmi 3-4 baravar kattayadi.

Tabiiy sharoitda zuluklar 3 yilda katta bo‘ladi. Hozirgi vaqtda zuluklarni tez, 1 yilda o‘stirish sharoiti yaratilgan.

Zuluklardan 1 gramdan 5 gramgacha bo‘lgan, juda ham yosh bo‘lmagan va qari ham bo‘lmagan, lekin hali qon so‘rmaganlari ishlatiladi. Zuluklarni og‘ziga sirka tekkizilganda so‘rgan qonlarni chiqarib yubormasligi kerak, bir oz qo‘l bilan ezilsa tuxumsimon ko‘rinishga o‘tishlari kerak.

Zuluklarni toza suv solingan, og‘zi doka (marli) bilan berkitilgan shisha idishlarda saqlanadi va suvni har kuni 1 mahal almashtirilishi kerak.

Ishlatilishi. Gipertoniya, tromboflebit, qon ichki a‘zolarga qo‘yilib to‘xtab qolganda va boshqa kasalliklarda ishlatiladi. Zuluk girudin fermentini chiqaradi. Girudin qonni ivishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Gipertoniya kasalligida zulukni quloqning orqasiga qo‘yiladi. Qon so‘rib to‘ygan zuluk keyin yig‘ilib tushadi, va hosil bo‘lgan kasalning jarohatidan 0,5 - 1 stakan qon oqadi.

Qon so‘rgan zulukni shu zahoti dum tomonidan 2 ta panja orasida ezib o‘tkaziladi, natijada so‘rilgan hamma qon zuluk og‘zidan chirib ketadi.

Zuluklar bilan davolash bdelloterapiya deyiladi, bdella - zuluk, terapiya - davolash demakdir (grekcha)

Mumiyo asil

Mumiyo asil SHarq tabobatida bir necha ming yillardan buyon turli kassalliklarni davollashda qo‘llanilib kelinadi.

Mumiyo asil dunyoning turli joylarining tog‘larida, qoya toshlar yoriqlarida oqib tushadigan dori-darmondur.

Mumiyo – yunoncha so‘z bo‘lib, “a‘zoyi badanni muxofaza qiluvchi” degan ma‘noni bildiradi.

Mumiyo to‘g‘risida ayniqsa X asrdan keyingi yozib qoldirilgan Mustafo Obodiy (1314), Muxammaadmo‘min Xusayin (1273) Dovud Addarir Antoqiy (1302) va boshqa ko‘plab asarlarda mumiyo termini shu ma‘noda ekanligi e‘tirof etilgan.

Albatta mumiyo so‘zi boshqa ma‘nolarni; ya‘ni mumiyo – mum (muloyim) yoki mumsimon degenlar xom bor.

Beruniy esa Erondagi bir g‘or yaqinida Abin qishlog‘i bor, mumiyo so‘zi mumin, ya‘ni mumi abin (Abin mumi) so‘zidan kelib chiqqan, deb ko‘rsatadi.

Birmada mumiyni – “chao-tun” (“tog‘ qoni”) deb yuritishadi.

Mongoliya va Tibbetda mumiyni “barg-shun” (qoya “tosh shirasi”) deb ataladi, va xakazo.

Mumiyoni turli xillari mavjud bo‘lgan 4 xil: madaniy, insoniy, xojariy (tom) va shajariy (o‘simlik) turlari bor.

1. Madaniy – tog‘larning yoriqlaridan chiqadi
2. Xajariy – tog‘lardagi mahsus toshlardan (oxaktoshlardan) olinadi
3. SHajariy – mumiyo ucha ta’sirli emas.
4. Insoniy – manbalarga qaraganda odamlaridan olinadi.

Mumiyoning sifatini aniqlash

Qadimgi tabiblarni fikricha, a’lo sifatli mumiyoyo yumshoq, tim qora bo‘ladi. Qattiq mumiyoyoni qo‘lga olib biroz ezilsa, qo‘l xaroratida yumshashi kerak.

Beruniy fikricha:

YAngi qo‘y jigarini tilib, shu joyga mumiyoyo va sirka qo‘shib eritilgan eritma surilib, uch daqiqa qo‘lga ushlab turiladi. Jigar bo‘laklarini ajralmay, maxkam yopishganiga tursa, mumiyoyo yuqori sifatli deb xisoblanadi.

Muxammad A’zamxon “Muxiti A’zam” degan asarida mumiyoyoni sinashni boshqa usulini tavsiya etadi.

Tovuq yoki xo‘rozning oyog‘i sindirilgach, 0,5 gramm mumiyoyo qizil gul moyiga (qizil gul suvi bilan xo‘llanib, ustiga zaytun yoki boshqa o‘simlik moyi quyiladi) aralashtirib qaynatiladi. Suv bug‘lanib moy qoladi, bu moy dokada suzilib, mumiyoyo qo‘shiladi. SHu aralashmadan bir qismi xo‘rozning tomog‘iga tomiziladi, ozginasi esa oyog‘ining singan joyiga surilib, latta bilan bog‘lab qo‘yiladi.

Xo‘rozning singan suyaklari bir sutkadan keyin bitib ketsa, mumiyoyo yaxshi, toza sifatli deb xisoblanadi. Tovuqning singan suyaklari ba’zan 16-17 soatda bitib ketadi.

SHifobaxsh xossalari

Manbalardan ma'lum bo'lishicha;

Mumiyo butun organizmga va ayniqsa yurakka quvvat beradi, bod izlarini yo'qotadi, ichki va tashqi organlarga kuch bag'ishlaydi, badanning rutubatini so'rab oladi, jinsiy organlarni faoliyatini kuchaytiradi, berkilib qolgan tomirlarni ochadi, yurishmay qolgan konni yurgizadi, falajga, yuzning tortishib qolgan muskullariga davo bo'ladi, zaxarlanishda, chayon chaqqanda, me'da kasalliklarida, qon tuflaganda, qovuq yarasida, siydik tutaolmaslikda, qadamni titrab bosganda, duduklanishda foydasi tegadi, ba'zi o'smalarni davolashda, suyaksinganda, jaroxatlarda, chiqqan suyaklarei joyiga solinganda, umuman muskul, bqq'im va kasalliklarida nafi tegadi.

Xindiston vrachlarining fikricha mumiyo bilan diabetni tuzatish mumkin va ular xozir xam qo'llashadi.

Mumiyo bilan turli kasalliklarni davollashgan bo'lsa xam, eng ko'p odamning singari suyaklarini tuzatishda mumiyo ko'p yordam bergan.

Mumiyo bilan sobiq SSSR da birinchi bo'lib professor O.SHokirov 1939 yilda Toshkent Ortopediya, travmatologiya va suyaksim institutida iumiyo bo'yicha qadimiy tabiblarning ishlari bilan tanishish bilan boshlagan.

O.SH.SHokirov va A.M.Mirzakarimovlarning fikricha mumiyo molibden, kalsiy, stronsiy, bariy, fosfor va bir talay organik moddalar, karbonatlar, sulfatlar borligi taqidlanadi.

Kimyoviy xossalari

Mumiyo sariq jigarrang tortib qora rangli, yaltiroq, qattiq yoki xamirga o'xshash modda bo'lib, mazasi taxir. Qizdirilganda yumshaydi. Sovutilganda xam muloyim bo'lib qoladi. Suv, benzol, atseton, xloroform, metanol va etanollarda eriydi (rN 6,5-7,0)

Tarkibida; organik moddalar, silikatlar, alyuminiy oksidi, temir III oksidi, titan oksidi, kalsiy oksidi, ko'rg'oshin oksidi, magniy oksidi, kremniy oksidi, fosfat angidridi, bariy oksidi, marganets oksidi, kaliy oksidi, natriy oksidi va stronsiy oksidlarini borligi aniqlangan.

Mumiyoda 26 dan ortiq mikroelementlar: alyuminiy, kalsiy, kremniy, natriy, kaliy, temir, magniy, fosfor, bariy, oltingugurt, berilliy, marganets, vanadiy, titan, kumush, mis, qo'rg'oshin, rux, vismut, nikel, kobalt, qalayi, stronsiy, xrom, galliy, molibden topilgan. Mumiyoda azot geografik topilishiga qarab miqdori turlicha aniqlangan.

Dozasi:

- Quruq mumiyo xar kg gavda vazniga 830 mg miqdorda ichirish
- 4 % li eritmasini teri ostiga xar kg gavda vazniga 250 mg miqdorda ichirish mutloqo zararsiz ekanligi aniqlangan.

Ishlatish usullari:

Naxorga bir marta (qurug‘i yoki eritmasi) ichiriladi.

Katta odamlarga bir kunda 0,15-0,2-0,25-0,3 gramm mumiyo ichiriladi.

Mumiyo 10 kun ichirilgandan keyin 5-10 kundam berib keyinikkinchi marta ichirila boshlaydi. Bemorning to‘la sog‘ayib ketishiga shuni o‘zi kifoya qiladi. Ammo katta suyaklar singanda 3-4 kurs ichirish tavsiya qilinadi.

Bolalarga:

3 oydan 1 yoshgacha 0,01-0,02 gramm

9 yoshgacha 0,05 gramm

9-14 yoshgacha 0,1 gramm

Ichish tartibi kattalar bilan bir xil.

Preparatlari:

Adabiyotlar

1. X.X.Xolmatov, O'.A.Ahmedov, Farmakognoziya: darslik, Toshkent, Ibn Sino nomidagi NMB, 1995.
2. A.A.Dolgova, E.YA.Ladыgina, Rukovodstvo k prakticheskim zanyatiyam po farmako-gnozii., M. Meditsina, 1977.
3. R.L.Xazanovich, N.Z.Alimxodjaeva, Kurs leksiy po farmakognozii s osnove-mi bioximii lekarstvennykh rasteniy, Tashkent "Meditsina" UzSSR, 1987.
4. D.A.Muraveva, Farmakognoziya, uchebник, M.Meditsina, 1991 I.E.Akopov, Valeneyshie otechestvennyye lekarstvennyye rasteniya i ix primenenie, - T.Meditsina, 1986.
5. Gosudarstvennaya farmakopeya SSSR: vyr. 1,2 obщie metody analiza lekarstvennoe rastitelnoe сыру, mз SSSR. - 11 - e izd., dop. - M: Meditsina, 1987, 1989.
6. Abu Ali Ibn Sino, Tib qonunlari, II - kitob, Toshkent 1982.

